

יחידות מיוחדות בצה"ל בעבר ובהווה:

נִיתוּחַ מִתְחִים צבאיים-חברתיים בראי ההיסטוריה ובעידן העימות המוגבל

הפעלתן של היחידות המיוחדות בצה"ל כרוכה במתחים רבים. כמה מהם נובעים מהמבנה הייחודי של אותן היחידות ומהתרבות הנרקמת בהן, המבחינה אותן מיחידות הצבא "הרגילות". מתחים אחרים הם תולדה של פער בין הציפיות שתולים באותן היחידות המיוחדות לבין המגבלות שיוצרת להן המציאות. המאמר מנתח ארבעה מהמתחים האלה ובוחן כיצד השפיע עליהם העימות המוגבל

רס"ן יותם אמיתי
יועץ ארגוני של פיקוד המרכז

רס"ן תמר ברש
יועצת ארגונית של שייטת 13

מתוך כוונה לעסוק ברמה העקרונית של תופעת היחידות המיוחדות בצה"ל ופחות בהבדלים הפנימיים שביניהן.

אין ספק שהרקע ההיסטורי של היחידות המיוחדות והמסורת שהתפתחה בעקבותיו הפכו אותן לתופעה יוצאת דופן בצה"ל. התופעה הזאת אימצה לה לאורך השנים מאפיינים ייחודיים בתחומים שונים: מבצעיים, ערכיים, נורמטיביים ועוד. למעשה, מיום הקמתן קבעו היחידות סטנדרטים שראו בהם מודל לחיקוי והיו פריצת דרך בעבור כלל יחידות הצבא. מעבר לכך, פעילותן החשאית והסקרנות הרבה שעוררו גרמו לרבים בציבור לראות בהן בעלות יכולות בלתי מוגבלות והותירו מקום רב ליצירתיות ולדמיון. לפעילותן של היחידות האלה הייתה לא פעם השפעה ישירה על מצב הרוח הלאומי, על האופן שבו נתפס צה"ל בעיני הציבור ועל המוטיווציה של בני הנוער להתגייס ולפתח תחושת שייכות למערכת הצבאית.

לפעילותן של היחידות המיוחדות הייתה לא פעם השפעה ישירה על מצב הרוח הלאומי, על האופן שבו נתפס צה"ל בעיני הציבור ועל המוטיווציה של בני הנוער להתגייס ולפתח תחושת שייכות למערכת הצבאית

פריצתו של העימות המוגבל בספטמבר 2000 קבעה במידה רבה כללים חדשים של לחימה באזורנו - כללים שהיה בהם פוטנציאל רב להשפיע גם על מאפייני פעילותן של היחידות המיוחדות, על אופן השתלבותן במאמץ הלחימה ואף על האופן שבו הן נתפסו בתודעה הציבורית.

המאמר הזה בוחן את פעילות היחידות המיוחדות בשתי תקופות זמן שונות: מאז הקמתן ועד פרוץ העימות המוגבל ומאז פרוץ העימות המוגבל ועד עתה.

העיסוק ביחידות המיוחדות בכלל ובתפקידן בעימות המוגבל בפרט הוא רחב ומורכב. אנו בחרנו למקד את הדיון במאמר הזה בארבעה מתחים צבאיים-חברתיים המתקיימים להערכתנו באופן קבוע סביב היחידות המיוחדות בצה"ל. לאחר מכן ביקשנו גם לבחון את השפעות העימות המוגבל על אותן היחידות בהקשר של אותם המתחים. חשוב לציין כי זוויית ההתייחסות שלנו היא פסיכולוגית-חברתית בעיקרה, שכן אין בכוונתנו ובאפשרותנו להיכנס לסוגיות מבצעיות מורכבות. משמעות הדבר היא שרוב עיסוקנו מתמקד בסיפור שמסביב

האלה בראי העימות המוגבל. בחלקו האחרון של המאמר נקיים דיון וסיכום של הנושאים העיקריים המופיעים בו ונבקש לגעת גם בהשלכות העתידיות שלהם.

אולם בראשית הדברים, בבואנו לדבר על "יחידות המיוחדות", חשוב שנבהיר אילו יחידות נכללות בהגדרה הזאת ואילו אינן כלולות בה. לפי מילון מונחי צה"ל (מהדורת 1998) "יחידות מיוחדות" (או "כוחות מיוחדים" - special forces) מוגדרות כך:

כוחות בעלי הכשרה קרבית מגוונת הדורשת התמחות מיוחדת, שכרגיל אינה אפשרית גם ביחידות נבחרות. כוחות אלה הם בעלי רמה גבוהה במיומנויות בסיסיות של הצבא. ייעודם הוא לבצע מבצעים מיוחדים, ולכן הם מאורגנים, מצוידים ומאומנים לצורך זה ביחידות קטנות ורב תכליתיות. הם כפופים כפיפות קבועה למטכ"ל (או למפקדה הצבאית העליונה או למפקדת זירת מלחמה) או למפקדה ראשית (כגון מפקדת כוחות האוויר או מפקדת כוחות הים). בזמנים שאינם זמן מלחמה הם מופעלים בדרך כלל ביוזמת הממשלה ושר הביטחון או באישורם.¹

משיחות עם מפקדי יחידות מיוחדות בעבר ובהווה קשה להגיע להסכמה מוחלטת על השאלה מהי יחידה מיוחדת. עם זאת שררה ביניהם הבנה כי תחומי ההגדרה צריכים להתמקד בנושאים הבאים: כוח אדם (דגש על מצוינות לאורך כל הדרך: החל מהאיתור ומהגיוס וכלה בהכשרה), יכולות ארגוניות ואמל"ח (מבנה ארגוני שונה מגדודים ומיחידות רגילות, קיומו של אמל"ח ייחודי המפותח באופן ספציפי לאותן היחידות), תהליכי הכשרה אינטנסיביים וארוכי טווח וכפיפות ישירה של אותן היחידות לזרועות ולמטכ"ל. גם במסמך שבחן קריטריונים להגדרת יחידות מיוחדות² נטען כי משמעות ההגדרה של כוחות מיוחדים היא שמדובר ב"כוחות בעלי הכשרה קרבית מגוונת הדרשת התמחות מיוחדת (דהיינו התמחות המבוססת על כוח אדם איכותי, על אמל"ח, על מערכות מיוחדות, על משך הכשרה ארוך וכד") שבמצב רגיל אינה אפשרית גם ביחידות נבחרות". קריטריונים נוספים להגדרת יחידות מיוחדות ניתן למצוא במגוון של פקודות שהוגדרו במטכ"ל לאורך השנים (הוראות בטיחות באימונים, סדרות שבי ועוד).

בהתאם להגדרות האלה ובהתייעצות עם המפקדים הנ"ל החלטנו למקד את המאמר הזה בשלוש יחידות: סיירת מטכ"ל, שלדג, ושייטת 13 (להלן - יחידות מיוחדות).³ היחידות האלה בוודאי שונות מהותית זו מזו באופיין, בהכשרתן ובייעודן, אך למרות זאת התייחסנו אליהן במאמר הזה לא פעם במידה של הכללה ("יחידות המיוחדות" וכד')

הקדמה ומטרות

היחידות המיוחדות בצה"ל היו מאז הקמתן נושא למחקר ולדיון בתחומי הצבא והן בחברה בכללותה. העניין הרב שמעוררות היחידות האלה לאורך השנים נובע הן מהפן הגלוי שלהן - מה שידוע והתפרסם עליהן - אך לא פחות מכך גם מהפן הסמוי שלהן: מסתורין רב אופף את פעילותן והופך אותן למסקרנות, לחשאיות ולכמעט בלתי נגישות. המאמר הנוכחי מבקש להאיר באור מסוים כמה מתחים צבאיים-חברתיים הקשורים ליחידות המיוחדות בצה"ל ולבחון אותם הן בהיבטים היסטוריים-מסורתיים והן בראי העימות המוגבל, המתנהל באזורנו כבר יותר משש שנים. בהקשר הזה נבקש לשאול שאלות ולהבליט דילמות הנגזרות מאותם המתחים ובמידת האפשר גם להעלות מחשבות ורעיונות רלוונטיים להתמודדות עתידית עימם.

המאמר ייפתח בניתוח של ארבעה מתחים חברתיים-צבאיים המתקיימים סביב פעילותן של היחידות המיוחדות בצה"ל בראייה המסורתית שלהם. בהמשך נבקש לבחון את ארבעת המתחים

לפעילות המבצעית של היחידות ובעיקר במשמעויות הפסיכולוגיות הנובעות מהשיח החברתי המתנהל בנוגע אליהן.

ארבעת המתחים שבהם בחרנו להתמקד מייצגים בעינינו במידה רבה את הפער הקיים בין מה שאנחנו - החברה הישראלית - רוצים להאמין שקורה ביחידות המיוחדות לבין מה שקורה בהן בפועל. העיסוק בארבעת המתחים לא נועד לנסות לפתור אותם ולנקוט עמדה נחרצת, אלא בעיקר להציגם ולהסיק מהם משמעויות צבאיות וחברתיות רחבות יותר.

בשורות הבאות נדון, כאמור, בהיבטים שונים של ארבעת המתחים הנ"ל, כפי שהם באים לידי ביטוי בראייה המסורתית שלהם ולאחר מכן ננסה לנתח אותם בראי העימות המוגבל ובהתייחס למציאות העכשווית וזו שצפויה בעתיד הקרוב.

להלן המתחים שבהם בחרנו להתמקד:

- המתח בין "הצבא הגדול" למקרה פרטי שלו ("אנטיזה")
- המתח בין אליטות חברתיות לחדירות הגבולות
- המתח בין איכות הלוחמים לקונפליקטים ערכיים ונורמטיביים
- המתח בין מידת ההשקעה למימוש היכולות בפועל

היחידות המיוחדות בראייה ה"מסורתית": ארבעה מתחים צבאיים-חברתיים

הניסיון לבחון את התפקיד ואת התפקוד ההיסטורי של היחידות המיוחדות בצה"ל יתמקד, כאמור, סביב ארבעה מתחים אשר יוצגו להלן. המתחים האלה נובעים בראש ובראשונה מיחסי גומלין סבוכים בין היבטים צבאיים וחברתיים⁴ הטמונים בבסיס קיומן של אותן יחידות ואשר מסייעים בבניית האתוס שלהן. דוגמה ליחסי הגומלין האלה ניתן למצוא בסודיות ובסיפורי הגבורה שאפפו מאז ומעולם את פעילות היחידות המיוחדות ובכך איפשרו הן להרתיע את האויב והן להגביר את תחושת הביטחון של החברה הישראלית המייחסת להן יכולות, שייטכן כי בחלקן כלל לא קיימות, ומאמינה שיש להן פתרון זמין לכל בעיה. באותה המידה חשוב לציין כי תקלות ואסונות מבצעיים שחוות יחידות מיוחדות - דוגמת צאלים ב' ו"ישירת הצפצה" (אסון השייטת) - פוגעים באותה הפנטזיה הלאומית, וההתייחסות אליהם היא כמו לחלום ושברו.

הפרק שלהלן יעסוק בניחות ארבעת המתחים הצבאיים-חברתיים. אלה יוצגו עתה, ולאחר מכן יועלו השאלות שנובעות מהם.

המתח בין "הצבא הגדול" למקרה פרטי שלו ("אנטיזה")

עצם הביטוי "יחידות מיוחדות" מבשר על משהו שונה, לא רגיל. באופן טבעי כל אחד מאיתנו רוצה להיות מיוחד, אבל ביחידות המיוחדות יש לכך לגיטימציה: החברה הישראלית אוהבת סיפורי מצוינות, המממשים בעבורה פנטזיה לאומית, שכן היא מאמינה שהיוצא מן הכלל מעיד על הכלל. כך, לאורך שנים, מקים "הצבא הגדול" יחידות השונות ממנו בתכלית: בעלות סד"כ קטן, מצומצמות בהיררכיה ובשרשרת הפיקוד ונטולות הקפדה על משמעת ועל סדר צבאי. אין הכוונה לומר ששוררת אנרכיה ביחידות האלה, נהפוך הוא. עם זאת אין להתעלם מכך שמדובר בגופים שאינם מתנהלים על פי סדר וארגון צבאיים - ובכך רואים לא פעם את סוד כוחם.

צה"ל, כאמור, מקים יחידות מיוחדות כדי שיפתרו בעיות שהוא מתקשה להתמודד עימן. אבל אולי מן הראוי היה שהצבא כולו יהפוך למעין יחידה מיוחדת - כלומר לגוף פחות מסורבל ויותר גמיש - שניתן להפעילו לצרכים שונים ולמתארי לחימה מגוונים; אפשרות נוספת להתבונן על התופעה היא דווקא מזווית חיובית - של צבא שמודע להיותו גוף גדול, נוקשה ומסורבל, ושמוקם יחידות שיפעלו ויחשבו אחרת ממנו באופן המאפשר למצוא פתרונות יצירתיים יותר לבעיות ארגוניות.

היחידות המיוחדות מהלכות על החבל הדק בין שייכות לאי-שייכות לתסגרת הצבאית הרחבה

לאור זאת ניתן לומר במידה רבה של צדק כי היחידות המיוחדות מהלכות על החבל הדק בין שייכות לאי-שייכות למסגרת הצבאית הרחבה. לוחמיהן אומנם לובשים (רוב הזמן) את מדי צה"ל ומחויבים לחוקי הצבא, אך עם זאת ניכר כי הם מעדיפים להתנהל כמערכת סגורה בעלת קודים, חוקים ודפוסים תרבותיים עצמאיים. הקמה במודע של יחידות כאלה היא במידה רבה אנטיזה לצבא.

עקרונית ניתן לדמות את יחסי הגומלין בין צה"ל הגדול ליחידות המיוחדות שלו לתופעות מקרר ארגוניות נפוצות, שבהן ארגוני מחקר ופיתוח (דוגמת IBM) נוהגים להקים בתוכם יחידות חדשות המנוהלות כחברות הזנק (סטארט אפ) כדי לאפשר פיתוח מקורי ויצירתי החופשי מכבלי הביורוקרטיה הארגונית הממוסדת. במקרה שלנו ניתן לומר כי היחידות המיוחדות - בדומה לחברות סטארט אפ - הן מעין איד פרוידיאני (השוואף לרוץ, לבצע

ולכבוש), המייצר קונפליקט מתמשך עם הסופר אגו (הצבא הגדול) שמנהל אותו ובמידת הצורך גם גורם לו לעצור ולחשוב.

על בסיס הדימויים האלה ניתן לשאול כמה שאלות: ראשית, איך הצבא, שהוא ארגון מסודר ושמרני, מפתח בתוך עצמו - באופן מושכל ומודע - מערכות ארגוניות שהן אנטיזה לתפיסה שלו ולהוויה שלו? שנית, האם מה שטוב ליחידות מיוחדות אינו טוב ליחידות רגילות ולצבא הגדול? ושלישית, כיצד ניתן לשמר לאורך שנים את הייחוד ואת החדשנות של היחידות האלה בלי להכפיף אותן לחוקים ולכללים של צה"ל?

כך או כך מתנהל כאן מתח תמידי.

המתח בין האליטות החברתיות לחדירות הגבולות

צה"ל הוא צבא שאומנם עוסק במיון ולכאורה מנסה לשרד שוויון הזדמנויות, אך במקביל לכך הוא גם מייצר תהליך שעתוק של נורמות ושל סולמות חברתיים, שכן לשירות ביחידה מסוימת יש ערך שהולך עם האדם לאורך כל חייו בשל הנטייה ליחס לשירות ביחידות מסוימות כל מיני יכולות. נוסף על כך צה"ל הוא צבא לוחם, שהתנגמול והקידום בו נעשים לרוב על-פי רקורד שמשמעותו: איפה היית ומה עשית בשדה הקרב. כל אלה - לצד רצון טבעי של האנשים להשתייך ליחידה שבה משרתים אחרים הדומים להם - יצרו לאורך השנים אליטות חברתיות פנים-יחידתיות מחד וסגרו את הגבולות בפני קבוצות חברתיות אחרות מאידך.

לאורך השנים בלטה ביחידות המיוחדות הדומיננטיות של קבוצות חברתיות מסוימות (בני הקיבוצים ובני המושבים הוותיקים, בוגרי בתי ספר עירוניים "נחשבים" ועוד). הקבוצות האלה לא רק שידעו לשמר את כוחן בתוך אותן היחידות, אלא גם ידעו לתרגם את היוקרה הפנים-צבאית לצבירת יוקרה חברתית חיצונית. יתרה מכך, גם הפרטים בתוכן ידעו לא פעם לזהות הזדמנויות שנקרו בפניהם כדי להפוך ממפקדים מובילים ביחידות לבעלי תפקידים מובילים בחברה ובמדינה (וכך צמחה לה קבוצה גדולה של מפורסמים - מראשי ממשלות ועד מנכ"לים בכירים ובעלי הון אחרים שעשו את צעדיהם הראשונים באותן היחידות).

למעשה, כל אחת מהיחידות המיוחדות מנסה להגדיר מה מייחד אותה ולשמר את ההגדרה הזאת. כך בעצם נבנה מיתוס מסוים סביב אותן היחידות - מיתוס אשר חשיבותו נוצרת בעיקר מעצם קיומו ופחות מהאמת המוחלטת שבו. מצב כזה יש בו כדי לשעתק לאורך זמן את המבנה החברתי הפנים-יחידתי, ונראה כי נדרש תהליך חיצוני כזה או אחר כדי לאפשר את חדירתם של גבולות היחידה

מקרים גבוליים מבחינה נורמטיבית וערכית. בהקשר הזה ראוי לשאול: מדוע דווקא ביחידות ובמקומות שמקדשים בהם את הנורמות ואת הערכים מתבצעת פעילות כה מורכבת מהבחינה הזאת? ואולי זהו בעצם כל הסיפור "על רגל אחת": המדינה צריכה את האנשים האלה הן כדי שיבצעו את עבודתם המבצעית על הצד הטוב ביותר והן כדי שייזכרו לה כמה היא ערכית ומוסרית.

להדיח קצינים ולוחמים מסיבות מקצועיות ויותר מסיבות נורמטיביות (אולי משום שמקצועיות קל יותר לרכוש מאשר ערכים).

למרות זאת ניתן לראות כי במקרים רבים מבצעות אותן יחידות מיוחדות פעילויות החושפות דילמות ערכיות ונורמטיביות במלוא חומרתן. כך, למשל, כל היחידות האלה מבצעות משימות שיש בהן הרג של בני אדם בכוונה תחילה. כלומר, מתקיים כאן מיון ממוסד וגיוס של מיטב הנוער ליחידות מיוחדות המבצעות משימות מורכבות ובעייתיות. כתוצאה מכך הנוער הכי ערכי עוסק פעמים רבות בפעילות הכי בעייתית ומורכבת מהבחינה הזאת. ישנם כמה הסברים אפשריים למתח הנ"ל. ראשית,

(למשל ירידה במוטיווציה לשירות בקרב קבוצת האוכלוסייה הדומיננטית ביחידה, שחיקה בדימוי של היחידה בעיני הציבור וכו'). אולם בצבא אין ואקום, וחדירותם של גבולות היחידה היא למעשה פנייה מיידית לקבוצות אוכלוסייה חדשות שראות במצב שנוצר הזדמנות לקבוע תקדימים וליצור סוג של מוביליות חברתית.

זה המקום לשאול: איך כל זה התחיל? את מי זה ייצג בעבר ואת מי זה מייצג כיום? מה זה מאפשר (או לא מאפשר) לקבוצות אחרות? כך, למשל, נראה כי כניסה מסיבית של לוחמים דתיים לסיירת מטכ"ל או אפשרות כניסה של אוכלוסיות חדשות לשייטת 13 - ייתכן שמעידות על תהליך של חילוף משמרות בין קבוצות חברתיות שונות או לחלופין על

לוחמי סיירת מטכ"ל (בסרבלי מכונאים) פורצים למטוס סבנה החטוף | במקרים רבים מבצעות היחידות המיוחדות פעילויות החושפות דילמות ערכיות ונורמטיביות במלוא חומרתן

המתח בין מידת ההשקעה למימוש היכולות בפועל

היחידות המיוחדות מתאמנות רוב הזמן למצבי שגרה - תוך שימת דגש על פעילות חשאית - בעוד שהמשימות האופרטיביות המיועדות להן בעת מלחמה הן מינוריות למדי. אף שמדובר ביחידות הנהנות מאיכות אנושית יוצאת דופן ומתשתית רחבה של משאבים ושל אמל"ח, קיים למעשה מתאם שלילי בן מידת ההשקעה בהן לבין מידת השימוש שנעשה בהן ברגעי האמת - בהנחה שרגעי האמת הם עדיין מלחמה כוללת. במילים אחרות: הצבא מקדש את היחידות האלה, אך הוא לא כל כך יודע מתי וכיצד להשתמש בהן.

מניתוח הפעלתם של הכוחות המיוחדים במלחמות ישראל ניתן להסיק כמה מסקנות. הראשונה, הפעלת הכוחות בעת מלחמה לא התנהלה על-פי התורה הצבאית המחייבת (יתרה מכך, במצבים שבהם הופעלו כוחות מיוחדים היה זה למשימות מזדמנות); השנייה, הכוחות המיוחדים הופעלו בתקופות שבין המלחמות בהתאם לתו"ל של צה"ל

ברמת היחידות עצמן ניתן לומר כי אופי הפעילות שהן מבצעות (שבדרך כלל מדגישה מידה רבה של אגרסיביות ושל חדות ושימוש באמצעים קטלניים), סביבת הפעילות (מאוימת ומסוכנת ביותר) ומאפייני השטח (פעילות במתאר אזרחי) הם שמעוררים לא פעם את הקונפליקט בין החינוך לערכיות ולמוסריות לבין ביצוע משימות הנראות בעייתיות מהבחינה הזאת. שנית, ייתכן שללוחמים האלה יש יכולת גבוהה להדחיק ולהתמודד עם פעילות כזאת והם מאומנים בצורה הטובה ביותר לביצועה (הכשרה ארוכה, סדרות הישרדות ועוד הכשרות ייחודיות).

מעבר לכך ייתכן גם שפעילות שמתלווה לה ספק מוסרי עדיף שתהיה חשאית, מוצנעת ולא מדוברת, ולכן שתבוצע על-ידי יחידה קטנה שבה רמות גבוהות של סודיות ושל מידור. השערה נוספת היא שהצבא מנסה לייצר לגיטימציה והכשר לפעולות האלה באמצעות הטלתן על היחידות הכי מובחרות ולכאורה הכי מוסריות שלו. ייתכן גם ששכנוע עצמי בלתי פוסק ש"אנחנו ערכיים" הוא שמאפשר ליחידות האלה לעסוק גם בתחומים שיש בהם

יותר פתיחות ועל גבולות שנפרצו בתרבות הפנימית של היחידה.

המתח בין איכות הלוחמים לקונפליקטים ערכיים ונורמטיביים

אין ויכוח על כך שביחידות המיוחדות משרת "מיטב הנוער" - בין אם ההגדרה הזאת היא תוצר של כלי מדידה צה"ליים רשמיים (כגון קב"א או דפ"ר) ובין אם היא תוצר של הגדרות חברתיות דומיננטיות. זאת ועוד, הלוחמים ביחידות המיוחדות נחשבים גם לבעלי איכויות אישיות יוצאות דופן אשר מבוססות, בין השאר, על רמה ערכית גבוהה במיוחד (כך, למשל, יש רבים הרואים בשייטת 13 מודל לצבא כולו בכל הנוגע להטמעת ערכים ונורמות של הקוד האתי של צה"ל בפעילות מבצעית). ביחידות האלה מתקיימים דרך קבע דיונים על אתיקה ועל מוסר בלחיימה, מטפחים בהן את ערך ההתנדבות והתרומה לקהילה ומאמינים שתפקיד הצבא - בין השאר - הוא לחנך ולייצר אזרחים טובים יותר. ברוב המקרים, יחידות מיוחדות גם פחות נוטות

הצליחו להשיג את היעדים שנקבעו להם בצורה טובה; השלישית, העדר יכולת, אחריות וסמכות של הגוף המוגדר "מפקדת שליטה למבצעים מיוחדים" פגע ביכולת להוציא מבצעים מיוחדים אל הפועל.⁵

במצב הדברים הזה עיקר כוחן של היחידות המיוחדות מתבטא בתקופות שבין המלחמות - בראש ובראשונה במבצעים שקטים וחסויים, שברובם לא נחשפו לשיח הציבורי. למרות ההצלחות הבלתי מעורערות שהושגו במבצעים האלה ולמרות תרומתם הרבה לביטחון המדינה עדיין נותרה בעינה התחושה שהיחידות המיוחדות לא ממצות עד תום את כלל היכולות הקיימות בהן. התחושה הזאת הלכה והתעצמה כאשר נוצרו בעיות "חדשות" בלחימה נגד ארגוני הטרור באזורנו. כדי להתמודד עם הבעיות האלה נוהג צה"ל באופן מסורתי "להתאים" יחידות מיוחדות לבעיות ספציפיות במקום לבנות את הצבא הגדול כך שיהיה גוף יותר נייד וגמיש שניתן להפעילו לצרכים שונים.

זה המקום לשאול: האם במקרים רבים לאורך ההיסטוריה של צה"ל ושל המדינה לא הופעלו היחידות המיוחדות במקומות ובמצבים שבהן יכלו לתת מענה מיטבי? השאלה הזאת מעלה גם את הצורך לנתח את המציאות הנוכחית - של העימות המוגבל - כדי לנסות להבין איזו פונקציה היא ממלאת בכל הנוגע ליעודן של אותן היחידות, ומהי מידת השימוש הרצויה בהן בסוג כזה של עימות. ואולי ניתן בכלל לטעון כי עצם העובדה שהיחידות האלה הן מודל - ורבים רוצים להשתייך אליהן - היא עוד סיבה לכך שניתן לראות בקיומן צעד משתלם, ולא דווקא מבחינה כלכלית.

יחידות מיוחדות באור עכשווי: ארבעת המתחים בראי העימות המוגבל

בפרק הקודם ניתחנו ארבעה מתחים צבאיים-חברתיים שהתקיימו סביב היחידות המיוחדות בצה"ל מאז הקמתן. בשורות הבאות נבקש לנתח את ארבעת המתחים האלה בראייה עכשווית - בתום שש שנות עימות מוגבל - כדי לבחון אם הם עוצבו מחדש על-ידי המציאות שהיא תוצר של העימות הזו.

בפתח הדברים נבקש לשרטט בקיצור כמה מהמאפיינים של עימות מוגבל בכלל ושל העימות הספציפית המתנהל באזורנו בפרט. למושג "עימות מוגבל" יש מספר רב של הגדרות ושל מאפיינים.⁶ אחת ההגדרות שלדעתנו מיטיבה לתאר את המציאות הנוכחית קובעת שמדובר ב"עימות בעל תכלית פוליטית, שהכרעתו מושגת באמצעות שינוי תודעתי בחברה באמצעות הוגעה ממושכת".⁷ מההגדרה הזאת משתמע ששיקולים תודעתיים

נהכים לדומיננטיים במהלך העימות המוגבל, בעוד ששיקולים צבאיים-מבצעיים מקבלים בו לא פעם מקום משני. במילים אחרות: החיכוך התודעתי נמצא בעצימות גבוהה, בעוד שהחיכוך הפיזי נמצא בעצימות הנמוכה ההכרחית.⁸

לאור האמור לעיל עמדו היחידות המיוחדות בתחילת העימות המוגבל בפני הדילמה האם (ובאיזה אופן) להצטרף לחימה. בכל מקרה העימות המוגבל פתח בפני היחידות אפשרויות חדשות לשמר את הרלוונטיות שלהן באמצעות פעילות השונה מהותית מזו שבה עסקו בעבר. משמעות הדבר הייתה כי בעבור "כרטיס כניסה" לעימות נדרשו אותן היחידות לשלם מעין "מס התאמה" - מחיר שלא כולו היו מוכנות לשלמו. כמה מהן גילו בתחילת העימות המוגבל נכונות לבצע משימות "רגילות" גם במחיר געגועי בהיבטים תרבותיים (דימוי, יוקרה, חשיפה) ומקצועיים (נוהל קרב מזוהר, השתתפות במשימות אפורות) כדי להמשיך לשמר את הרלוונטיות שלהן. אחרות נשארו נאמנות ליעוד המקורי ולא עברו כל שינוי או התאמה למציאות החדשה.

עיקר כוחן של היחידות המיוחדות מתבטא בתקופות שבין המלחמות - בראש ובראשונה במבצעים שקטים וחסויים, שברובם לא נחשפו לשיח הציבורי

במקביל לשינויים במעורבות ובתפקיד שלקחו על עצמן (או שלא לקחו) יחידות מיוחדות עם פרוץ העימות חל גם שינוי במאפייני העבודה של יחידות רגילות בעימות המוגבל (בעיקר גודל יחידות ויחסי יחידות חטיבתיים ויחידות ייעודיות אחרות) אשר התאימו את עצמן בהתמדה למאפייני העימות המשתנים. בהקשר הזה יש להדגיש כי העימות המוגבל פיתח בקרב היחידות האלה מיומנויות מודיעיניות מרשימות שאיפשרו להן לתת פתרונות רלוונטיים ומידיים לרוב האיומים הקיימים בשטח.

בשורות הבאות נבקש לנתח בשנית את ארבעת המתחים שהוצגו בפרק הקודם - הפעם בראי העימות המוגבל והשלכותיו על המתחים האלה.

המתח בין "הצבא הגדול" למקרה פרטי שלו ("אנטיזה") על רקע העימות המוגבל

העימות המוגבל הקהה את המתח בין היחידות המיוחדות לבין "הצבא הגדול", ונראה כי הסיבה העיקרית לכך היא תהליכי התקרבות והידמות

מקצועית של היחידות הרגילות ליחידות המיוחדות. את ההתפתחות הזאת יש לייחס בראש ובראשונה למאפיינים הייחודיים של הלחימה שאילצו את היחידות הרגילות להתארגן מחדש: פחות עבודה במבנים גדודיים או פלוגתיים ויותר פעילות של כוחות משולבים (לרוב כוחות מצומצמים יחסית שכוללים, למשל, לוחמים, כלבנים, אנשי הנדסה ואמצעים שונים).

ייתכן שמדובר במקרה הזה ב"מודל האווזים",⁹ שבו יחידה מיוחדת מפתחת ידע ומתווה דרך ובכך למעשה גם יוצרת בסיס ללמידה ולהעתקה בעבור "הצבא הגדול". אפשרות אחרת היא שהצבא הסיק מסקנות מהעבר ולא הזדרז להקים יחידה מיוחדת לפתרון בעיה מבצעית (כמו אגוז ודובדבן) אלא ניסה להתאים את היחידות הקיימות שלו לצרכים הייחודיים שהתעוררו בשטח. זלמונוביץ טען בהקשר הזה כי קל יותר להסב יחידות רגילות למשימות מיוחדות של לחימה נמוכת עצימות מאשר להסב יחידות מיוחדות ללחימה רגילה.¹⁰

תופעה נוספת שיצר העימות המוגבל ושרלוונטית לענייננו: חשיפה תקשורתית רחבה של יחידות רגילות שלחמו ברציפות בעימות המוגבל והצליחו לנכס לעצמן חלק נכבד מהתהילה שהייתה שמורה בעבר רק ליחידות מיוחדות ולמבצעים מיוחדים. בעימות שבו הזירה התודעתית ממלאת תפקיד מכריע בניהול המערכה יש לחשיפה של יחידות המשתתפות בו דרך קבע, ואשר ביצעו פעולות מוצלחות כאלה ואחרות, משום השפעה רחבה על תפיסת העימות בעיני הציבור, על הלגיטימציה לפעול ועל מצב הרוח הלאומי. אומנם גם חלק מהיחידות המיוחדות קיבלו במהלך העימות הנוכחי חשיפה חסרת תקדים, אולם לא היה בה משום ייחוד. כך נשארה הבמה התודעתית במידה רבה בידי שאר היחידות המשתתפות בעימות מוגבל, ואלה נכנסו יותר ויותר לנישה של "הגיבורים התורנים", שהייתה שמורה לאורך השנים בעיקר ליחידות המיוחדות. במובן מסוים החידושים שנוצרו בדפוס ההפעלה ובחשיפה התקשורתית במהלך העימות המוגבל עשויים להצביע על שינויים נרחבים בחשיבה הצבאית הכוללת ובעיקר במקום ובתפקיד שתופסות בצה"ל היחידות המיוחדות. ייתכן שהנושא הזה מעלה שאלה בנוגע להמשך דרכן של היחידות האלה בצה"ל, שכן הן עלולות למצוא את עצמן בתהליך הידמות וטשטוש מול "הצבא הגדול", עד שלא יישאר להן די ייחוד ורלוונטיות - לפחות לא בלחימה מהסוג הזה. השאלה שיש אפוא לשאול בהקשר הזה היא: כיצד יכולות היחידות המיוחדות לשמר את הייחוד ואת השונות שלהן ולפתח יכולות אחרות שתהיינה רלוונטיות גם בסוגי לחימה נוספים ועתידיים? בעימות המוגבל היו היחידות המיוחדות מודל ללמידה לצבא כולו: למעשה

פלסטיני באינתיפאדה בנדה המערבית | הניסיון שנצבר לאורך שנות העימות המוגבל מלמד כי פעילות היחידות המיוחדות התמקדה בעיקר בגזרת איו"ש, וגם היא התבססה לא פעם על היכרות אישית בין מפקדי היחידות למפקדים בכירים בשטח ולא על תפיסת הפעלה מסודרת

(אחרי שמיצו אותה עד תום) ולהשתלב בתוך "הצבא הגדול". ההשתלבות הזאת מביאה עימה גם פיקוד על יחידות נוספות, למשל חטיבות מרחביות וסדירות. קידום כזה היה עד תחילת העימות המוגבל נחלתם הכמעט בלעדית של יוצאי סירת מטכ"ל, וכיום הוא מאפיין גם מפקדים לשעבר של יחידות אחרות דוגמת שלדג, שייטת 13 ועוד.

2. ברמת הפיקוד הזוטר: קצינים רבים שצמחו ביחידות המיוחדות יוצאים מהן לשם ביצוע תפקידים מקבילים ביחידות רגילות. בכך הם מאפשרים גם הפריה והעברת ידע הדדי וגם פיתוח ובנייה נכונה של הקריירה שלהם. נוסף על כך הם מסייעים לטשטש פערים וגבולות קיימים בין היחידות המיוחדות ליחידות הרגילות.

של הטרוגניזציה ולעלייה בחדירות הגבולות ברוב היחידות. התוצאה: כניסתה של אוכלוסייה יותר מגוונת, המונעת בעיקר ממוטיווציה אישית לתרום, להתקדם ולהצליח ופחות מניסיון לייצג גופים, זרמים או קבוצות חברתיות בחברה הישראלית.¹¹ זה המקום לציין כי העימות המוגבל הפך את הגבולות בין היחידות המיוחדות ליחידות הרגילות לחדירים יותר; נולדו בו קשרים חדשים, ונוצרו בו אפשרויות חדשות, ובעיקר נחשפה בו נטייה לוורסטיליות בשתי רמות:

1. ברמת הפיקוד הבכיר: יותר ויותר מפקדים של יחידות מיוחדות משתלבים ברמות הבכירות של הצבא. השירות ביחידות המיוחדות, שעבר ראו בו מסלול נפרד שבו "הטובים יותר מסייעים לטובים פחות", הוא כיום מסלול טבעי לקידום מפקדים המבקשים לצאת מהנישה המיוחדת

היחידות הרגילות העתיקו את סגנון הפעולה ואת מבנה העבודה שלהן. לפחות במובן הזה יזדקק צה"ל ליחידות המיוחדות גם בעתיד כדי שימשיכו להיות אנטיזה לארגון כולו.

המתח בין האליטות החברתיות לחדירות הגבולות בעידן העימות המוגבל

בתחום הזה נראה כי העימות המוגבל לא יצר מציאות חדשה, אלא בעיקר חיזק מגמה שהחלה להתפתח עוד לפני שפרץ ושקיבלה משנה תוקף במהלכו. מדובר במגמה של "חילוף משמרות" בצה"ל בכלל וביחידות המיוחדות בפרט: קבוצות אוכלוסייה שניתן לכנותן "האליטות הוותיקות" (בני קיבוצים ומושבנים ותיקים, בוגרי בתי ספר "נחשבים") פינו מקום לדור צעיר יותר המזוהה עם אידיאולוגיה אחרת או שאינו מתיימר לייצג קו אידיאולוגי כלשהו. כל זה הוביל להאצת תהליך

יחידת החילוץ האווירי של היל האוויר בתרגיל חילוץ | אין ספק שנוצרה חשיפה תקשורתית רחבה שהיחידות לא הורגלו לה, משום שהסודיות והחשאיות היו - לפחות עד כה - מרכיב מרכזי בפעילותן ואולי גם בהילה וביוקרה שנלוו אליהן

במציאות הנוכחית נדרשים לרוב להתקיים שני תנאים בסיסיים, שהם לעיתים אף סותרים, כדי שתינתן לגיטימציה ללחימה. התנאי הראשון, שקיים בכל סוג של לחימה, הוא שמירה על ביטחון כוחותינו, כלומר שיבצעו את משימותיהם במינימום נפגעים. התנאי השני, שהפך להיות קריטי בסוג הלחימה הזה, הוא שמירה על כבוד האדם, כלומר גרימת מינימום נזקים בנפש וברכוש לאזרחים "לא מעורבים" הנמצאים בשטח הפעילות. התנאי השני מקנה יתרון ברור דווקא ליחידות המיוחדות, המיומנות בביצוע פעילות מהירה, חשאית ומדויקת ואינן סובלות מבעיות איטיות וסרבול המאפיינות לעיתים יחידות אחרות. נשאלת אפוא השאלה מדוע לא השכיל הצבא להשתמש ביחידות המיוחדות לביצוע מרבית המשימות בעימות מוגבל בדיוק בשל הסיבות שהוצגו לעיל: יכולותיהן הייחודיות והמאפיינים הייחודיים של הלחימה. השאלה הזאת תידון בהרחבה בתת הפרק הבא.

המתח בין מידת ההשקעה למימוש היכולות בפועל בעימות המוגבל

בשנים האחרונות בלט מאוד הפער בין ההשקעה ביחידות המיוחדות לבין מימוש הפוטנציאל שלהן בפעילות מבצעית במסגרת העימות המוגבל. אף כי נראה שלא חל פיהות במעמד היחידות המיוחדות

משמעותיות. על פניו נראה כי השיח הזה חדר ליחידות ועסק בשאלה עד כמה מוסרית ולגיטימית הפעילות זאת. אולם הדיון הזה לא פגע בתחושת הגאווה על עצם הצלחת הפעילות - כמו במקרים אחרים של הצלחה בפעולות צבאיות בעלות רמת סיכון גבוהה.

שאלה נוספת ומעניינת לא פחות היא כיצד השפיע השיח הזה על מעמד היחידות האלה בצבא ומחוצה לו. ייתכן שעוד מוקדם להצביע על השפעות כאלה ואחרות, אולם אין ספק שנוצרה חשיפה תקשורתית רחבה שהיחידות לא הורגלו לה, משום שהסודיות והחשאיות היו - לפחות עד כה - מרכיב מרכזי בפעילותן ואולי גם בהילה וביוקרה שנלוו אליהן. יתר על כן, פעילויות מסוימות שנחשפו - למשל הרג "מבוקשים" - סדקו במקצת את הדימוי "הנקי" של היחידות האלה. במילים אחרות: מאפייני העימות המוגבל - ובכלל זה חשיפה תקשורתית מסיבית של פעילות היחידות המיוחדות - הם אולי נקודת מפנה בהמשך דרכן של היחידות האלה. השינוי הוא בעצם הלגיטימציה שניתנה בצבא ובציבור למתוח ביקורת על המשימות שהוטלו עליהן ועל הדרך שבה הן ביצעו אותן.

מאפיין נוסף של הלחימה בעימות המוגבל, שיש לו נגיעה ישירה ליחידות המיוחדות, הוא השינויים התכופים במידת הלגיטימציה הציבורית והבין-לאומית לפעילות הצבא בסוג כזה של עימות.

זה המקום לשאול: מה צפויה להיות ההשפעה ארוכת הטווח של העימות המוגבל על מבנה היחידות המיוחדות? איזו קבוצה (אם בכלל) תיתן בהן את הטון בשנים הבאות? מה עשויה להיות משמעות ההשתייכות אליהן בעתיד מבחינה חברתית ופוליטית?

המתח בין איכות הלוחמים לקונפליקטים ערכיים ונורמטיביים במהלך העימות המוגבל

אחד המאפיינים המרכזיים של העימות המוגבל הוא השיח הציבורי שנוצר סביב משימות הכוללות הרג מכוון של בני אדם ספציפיים ("סיכולים ממוקדים") בניגוד להרג אקראי של לוחמי אויב במהלך מלחמה "רגילה". אומנם מדובר בפעילות שהצבא בכלל ויחידות מיוחדות בפרט ביצעו במתאר כזה או אחר מאז הקמתם, אולם במהלך העימות המוגבל הייתה חשיפה נרחבת של הפרקטיקה הזאת, וכתוצאה מכך היא נידונה בהרחבה הן בפורומים משפטיים והן בפורומים ממשלתיים. רק באחרונה דחה בג"ץ עתירה שדרשה ממנו כי יקבע ששיטת הסיכולים הממוקדים אינה לגיטימית.¹²

מעניין לבחון כיצד הושפעו המפקדים והלוחמים ביחידות המיוחדות מהוויכוח הציבורי על הפעילויות האלה המעוררות שאלות מוסריות

בצה"ל במהלך העימות המוגבל, הרי שלא תמיד הורגשה נוכחותו במוקדי העימות ובגזרות הלחימה המשמעותיות. כך, למשל, הניסיון שנצבר לאורך שנות העימות המוגבל מלמד כי פעילות היחידות המיוחדות התמקדה בעיקר בגזרת אייו"ש, וגם היא התבססה לא פעם על היכרות אישית בין מפקדי היחידות למפקדים בכירים בשטח ולא על תפיסת הפעלה מסודרת. ברצועת עזה, לשם השוואה, הייתה מעורבותן של היחידות המיוחדות מועטה, אף שבגזרה הזאת נוצרו לא פעם בעיות מורכבות שדרשו מענה הולם. עם זאת, גם כאשר הופעלו יחידות מיוחדות בגזרות לחימה שונות (בעיקר באיו"ש), הן לא הצליחו לייצר מכפילי כוח או ערך מוסף בהשוואה ליחידות רגילות הפועלות בעימות המוגבל.

לעובדה שליחידות המיוחדות אין ערך מוסף משמעותי בחלק מגזרות הלחימה בעימות המוגבל יש כנראה כמה סיבות. ראשית, ברור לחלוטין שיחידות כאלה אינן צריכות לבצע את מה שיחידות "רגילות" יכולות ויודעות לעשות. שנית, כאשר לא קיים גוף מרכזי שירכז את כל נושא ההפעלה שלהן, אז גם רוב הידע והפוטנציאל למימוש נכון של היכולות הולך לאיבוד. מעבר לכך, מדובר ביחידות, שגם כאשר הן רוצות לתרום למאמץ הכולל, עדיין סביר להניח שהן לא יסכימו ללא תנאי לבצע כל סוג של משימה. נוסף על האמור לעיל נראה כי אי-הפעלתן של היחידות המיוחדות מונעת גם מהחשש מפני פגיעה באנשיהן במהלך סוג כזה של לחימה. כאשר לפן התקשורתית-תודעתית יש השפעה ישירה על המוראל הלאומי (ומכאן גם על מוראל אויבנו), ברור כי פגיעה בכוח של יחידה מיוחדת מקבלת ערך מוסף בהשוואה לפגיעה בכוח אחר. משיחות עם כמה ממפקדי היחידות בעבר עולה כי לפחות בתחילת העימות המוגבל הובא הנושא הזה בחשבון והשפיע על ההחלטות בנוגע לאופן ולמידה שבה ישתתפו יחידותיהם בלחימה.

דיון וסיכום

המאמר ביקש לבחון את סיפורן של היחידות המיוחדות בצה"ל מנקודת ראות צבאית-חברתית באמצעות ניתוח ארבעה מתחים שליוו את עצם קיומן של אותן היחידות לאורך השנים. חלקו הראשון של המאמר התייחס למתחים בראייה מסורתית, בעוד שחלקו השני בחן אותם בראי העימות המוגבל.

אין ספק שהיחידות המיוחדות מילאו באופן מסורתי תפקידים רבי משמעות בצה"ל כמו גם בשיח הציבורי בישראל. מדובר בתפקידים שאיפשרו להן להתקיים תחת הגדרות ותנאים ייחודיים בצבא ומחוצה לו, שכן תמיד יוחסו להן

יכולות כאלה ואחרות, שיצרו בחברה הישראלית תחושת ביטחון ש"יש על מי לסמוך", ואילו בקרב מדינות אויב וארגונים עוינים הן יצרו תחושות איום והרתעה. פרוץ העימות המוגבל בספטמבר 2000 העמיד במבחן את התפקידים הנ"ל, שכן העימות הזה קבע כללים חדשים של לחימה באזורנו. מדובר בכללים שהיה בהם פוטנציאל השפעה רב על מאפייני פעילותן של היחידות המיוחדות - ובמיוחד על אלה שאליהן התייחס המאמר הזה: סיירת מטכ"ל, יחידת שלדג ושייטת 13.¹³ כך, למשל, לאורך הזמן העימות כמעט שלא איפשר לאותן היחידות לפעול בהתאם לנורמות המבצעיות המסורתיות, מה שיצר תחושה שלפיה הרלוונטיות שלהן עלולה להיפגע.

החידושים שנוצרו בדפוס ההפעלה ובחשיפה התקשורתית במהלך העימות המוגבל עשויים להצביע על שינויים נרחבים בחשיבה הצבאית הכוללת ובעיקר במקום ובתפקיד בצה"ל היחידות המיוחדות

ניתן להתרשם כי ארבעת המתחים שנידונו כאן עברו שינויים משמעותיים במהלך העימות המוגבל: היו שהחריפו, היו שהצטמצמו, והיו ששינו צורה והוגדרו מחדש. בעידן הנוכחי של העימות המוגבל, במציאות המורכבת והרגישה הקיימת כעת באזורנו, צפוי הביקוש לפעילות חשאית בחתימה נמוכה רק לעלות, ועימו עשוי לגבור גם מיצוי הפוטנציאל הטמון ביחידות המיוחדות. בהקשר הזה ניתן לומר כי תחילתה של "שילוביות" בין זרועות וארגונים ביטחוניים היא אחד התוצרים המבורכים שהעימות המוגבל כבר הצליח להפיק. אולם למרות קפיצת המדרגה שהתרחשה בשנים האחרונות בתחום הזה הוא רחוק עדיין מיישום אופטימלי. יש לכך כמה סיבות: פיזור רחב של כלים ושל אמצעים, ידע שהולך לאיבוד, ניסויים רבים ויקרים שיחידות עושות באותו אמלי"ח בלי לשתף זו את זו ועוד.

היות שמדובר בתחום שעיקרו מבצעי, שאין אנו מתיימרים להביע בנוגע אליו דעה מקצועית, נבקש בשורות הבאות להתייחס לנושא מזווית פסיכולוגית-חברתית. לדעתנו, השיקולים לבנייה ולהפעלה של גופים מיוחדים אסור שיהיו רק מבצעיים-מקצועיים נטו, שכן אנו מוצאים חשיבות לא מבוטלת בשימור השונות והייחודיות של כל אחת מהיחידות שבהן עסק המאמר הזה. חשיבותן

של היחידות האלה מעבר להיבט המבצעי שלהן היא שיש להן ערך מוסף חברתי רב, והן למעשה סמל של הצלחה ושל מצוינות בעבור כולנו. כתוצאה מכך הופך השירות ביחידות המיוחדות לאתגר העיקרי ואולי אף לפסגת השאיפות שהחברה הישראלית יכולה לספק לבניה עם הגיעם לגיל גיוס.

מעבר לכך, קיומן העצמאי של יחידות שונות מבטיח גם את שימור האתוס וההילה של כל אחת מהן. לעומת זאת, שילוב היחידות תחת גג אחד עלול "להוציא את העוקץ" מההיבט החברתי של התופעה ולהפוך אותן להיות "יעוד מאותו הדבר" ולא משהו בעל ערך מוסף וכוח משיכה ייחודי. משמעות הדבר לדעתנו היא שכל החלטה עתידית הנוגעת לתפקיד היחידות המיוחדות בצה"ל, לבנייתן ולהפעלתן חשוב שתביא בחשבון גם את השלכותיה החברתיות רבות המשמעות.

היחידות המיוחדות צפויות להמשיך להיות תופעה ייחודית הן בתחום הצבאי והן בתחום החברתי. אחד המרוויינים למאמר הזה דימה אותן לכריש המחפש כל הזמן מקורות מזון כדי להמשיך להתקיים. עקרונות, הפעלת היחידות המיוחדות צריכה לצאת מנקודת ההנחה שתמיד יהיו מצבים חדשים שלא נערכנו אליהם, ושתחושת המיצוי של מצב אחד צריכה להוביל אותן לחפש הזדמנויות לכניסה לתוך מצב אחר. פריצתה של מלחמת לבנון השנייה בקיץ 2006 היוותה באופן מעט אירוני הזדמנות משמעותית לבחינת התרומה והנחיצות של היחידות המיוחדות בעת חירום. למרות הביקורת הרבה שעוררה המלחמה הזאת בציבור, ניתן למצוא בפעילות היחידות המיוחדות במהלכה סוג של נקודת אור ופריצת דרך משמעותית - לפחות בכל הנוגע לאופן הפעלתן ולמידת השפעתן (החיובית) על תוצאות המלחמה. השורה התחתונה היא שהיחידות המיוחדות בצה"ל תידרשנה להמשיך לחפש תשובות ופתרונות בכל המצבים שבהם יש להן יתרונות ייחודיים - בתקופות של שגרה ושל חירום, בעימות מוגבל ובמלחמה.

אחרית דבר: היחידות המיוחדות במלחמת לבנון השנייה

המאמר הזה נכתב במהלך השנה שקדמה למלחמת לבנון השנייה ולמעשה נחתם ממש סמוך לפריצתה. אף שהמסמך מתמקד בשתי תקופות זמן עיקריות - זו שלפני העימות המוגבל וזו שלאחרי - מצאנו לנכון להתייחס גם לפעילות היחידות המיוחדות במלחמה, בעיקר כדי להצביע על מגמות ועל שינויים שהחלו להתפתח בתחומים שבהם עסקנו במאמר הזה וכן כדי לסמן כיוונים עתידיים לבחינה ולמחקר בנושאים שנידונו (ושלא נידונו) כאן. עד כמה שהדבר יישמע מוזר, עיקר כוחן של היחידות

המיוחדות מאז הקמתן בא לידי ביטוי בעיקר במצבי שגרה, בעוד שבמצבי חירום - ובמיוחד במלחמות ישראל - הן כמעט שלא הופעלו, ובוודאי שלא מיצו את יכולותיהן. במלחמת לבנון השנייה, בניגוד למקרי העבר, שולבו היחידות המיוחדות במאמץ הכללי, והדבר בה לידי ביטוי במגוון פרמטרים: בכמות המבצעים, בעוצמתם ובמידת מורכבותם. למעשה, למרות תחושת הכישלון היחסי והשיח הביקורתי שהתפתח בתקשורת ובציבור על אודות המלחמה ניכר כי דווקא בנוגע לפעילות היחידות המיוחדות נוצרו כמה תקדימים חשובים, לפחות בכל הנוגע לאופן הפעלתן בעת חירום. יתרה מכך, פעילות היחידות השיגה מטרה אחת ברורה: זו הייתה הפעם הראשונה שבה כל הכוחות המיוחדים הופעלו תחת מטרייה פיקודית אחת, בלי שאף אחת מהן תאבד את זהותה ואת ייחודה המבצעי.

במלחמה בלבנון נפרצו גבולות ומגבלות רבות בנוגע להפעלת היחידות המיוחדות בעת חירום. הפעילות הבלטיה את הפוטנציאל הקיים ואת הצורך בתיאום ובהסדרה של פעילות היחידות במצבים מעין אלה

היחידות המיוחדות הצטרפו למלחמה בשלב מאוחר יחסית, וניתן לומר כי בפרק הזמן המוגבל שבו הן פעלו היו הספקיהן מרשימים ביותר. למעשה, כבר עם פרוץ הקרבות נמצאו היחידות כשהן נכונות ומזומנות לפעולה, אך חסר היה הגורם שיעשה לכך הסדרה: יפעיל, יסנכרן ויחלק גזרות ביניהן מתוך ראייה רחבה יותר של הצרכים ושל האפשרויות הקיימות. בעקבות זאת הוחלט להקים גוף מטה בראשות אלוף (אז תא"ל) טל רוסו, והוטל עליו לשלב את היחידות בלחימה, לחלק להן יעדים ולתאם ביניהן. עבודת המפקדה בראשות אלוף רוסו יצרה אפקט משותף רב משמעות. בסך הכול ביצעו היחידות המיוחדות עשרות מבצעים מיוחדים במהלך המלחמה, 75% מתוכם מבצעים בעומק, מצפון לנהר הליטני.¹⁴ במבצעים האלה נהרגו עשרות לוחמים של החיזבאללה, הושמדו מאות מטרות, והושג מודיעין בעל משמעות רבה. מחיר ההישגים האלה לכוחותינו: הרוג אחד ושלושה פצועים.¹⁵

עולה אפוא השאלה מה קרה במלחמת לבנון השנייה שלא יכול היה להתקיים קודם לכן? תשובה אפשרית היא שבמלחמה בקיץ 2006 היו היחידות המיוחדות יותר זמינות, היו להן יותר הזדמנויות לפעול, ורעיונות מבצעיים רבים יותר הגיעו לבשלות. אולם

מעבר לכך ייתכן כי גם לעימות המוגבל ולתהליך שעברו במהלכו לפחות חלק מהיחידות המיוחדות הייתה השפעה על אופן הפעלתן במלחמה. כך, למשל, ניתן להניח כי העובדה שבשני המצבים (בעימות מוגבל ובמלחמה) נלחם צה"ל נגד ארגוני טרור וגרילה ולא נגד צבאות סדירים של מדינות הפכה את מלחמת לבנון השנייה לסוג של הזדמנות בעבורן בשל הידע והניסיון שצברו בלחימה מול סוג כזה של אויב.

לסיכום, ניתן לומר כי במלחמה בלבנון נפרצו גבולות ומגבלות רבות בנוגע להפעלת היחידות המיוחדות בעת חירום. הפעילות שנעשתה הבלטיה את הפוטנציאל הקיים ואת הצורך בתיאום ובהסדרה של פעילות היחידות במצבים מעין אלה. למעשה, כבר כעת אנו נמצאים בעמדת פתיחה טובה בהרבה בהשוואה לעבר בנוגע להפעלת יחידות מיוחדות בכל מקרה של מלחמה עתידית. יחד עם זאת ניכר כי הפוטנציאל הקיים בהפעלת היחידות הוא רב בהרבה מהיקפי הפעלתן גם במלחמה בלבנון. די אם נזכיר את המספר הבלתי מבוטל של חיילים בוגרי היחידות המשתייכים אליהן במילואים, ואשר רובם לא הופעלו במלחמה האחרונה. לכן מומלץ לראות בהצלחות שהושגו שלב הכרחי בתהליך שנועד להביא למימוש מיטבי של היכולות הקיימות ביחידות.

בשורה התחתונה עלינו לשאול היכן צריך להשקיע בעת שגרה כדי להכין את היחידות המיוחדות באופן מיטבי למלחמה. בהקשר הזה נראה כי חשוב שתמשך להתקיים מפקדה ייעודית שתנהל את תהליכי ההכנה בעיתות שגרה ותכין את עצמה כך שתוכל להיות יעילה ופעילה גם בעת חירום - ובהיקפים רחבים בהרבה אף מאלה שהופעלו במלחמה בלבנון. מעבר לכך ייתכן שכעת תידרש חלוקת קשב שונה ביחידות המיוחדות בנוגע להכנות האופרטיביות שלהן לעיתות שגרה וחירום. בכל מקרה, לאופן הפעלתן בעימות המוגבל צפויה להיות השפעה גם על מידת מוכנותן והשפעתן במצבי מלחמה, אם וכאשר נידרש להם.

הערות

1. לעומתן, יחידות נבחרות (crack units) מוגדרות במילון מונחי צה"ל כך: "כינוי ליחידות לוחמות (שאינן כוח מיוחד), הניכרות ברמתן המבצעית הגבוהה ובאיכות ביצועים הבולטת לעומת יחידות דומות רגילות, כגון סיירת בחטיבת רגלים".
2. ד' קניזו, קריטריונים להגדרת יחידות יבשה מיוחדות - הצעה, מחלקת תו"ל מז"י, מסמך פנימי בצה"ל, 2006

3. בהתאם לקריטריונים שבהם בחרנו להשתמש היה עלינו להוסיף יחידה רביעית לרשימה - 669. אולם היחידה הזאת אינה רלוונטית למתחים שנבחנו במאמר הזה, ולכן אינה נכללת בהגדרות שקבענו.
4. המושג "חברתיים" אינו מכוון רק לנושאי חברה קלסיים, אלא למכלול נושאים שאינם צבאיים.
5. מתוך ד' קניזו, התפתחות הכוחות המיוחדים בצה"ל, מחלקת תו"ל מז"י, מסמך פנימי בצה"ל, 2004
6. דוגמה לכמה מההגדרות הנ"ל ניתן למצוא בספר עקד - אבני היסוד של אמי"ץ - תוה"ד, מחלקת תורת לחימה, עמ' 13-14, (מסמך פנימי בצה"ל, 2005)
7. אמי"ץ - תוה"ד, מאפייני העימות המוגבל, השלכות ונקודות למחשבה בסוגיית הלמידה וניהול הידע המבצעי, מסמך פנימי בצה"ל, 2002
8. ראו למשל: שמואל ניר, "טבע העימות המוגבל", בתוך חגי גולן ושאלו שי (עורכים), העימות המוגבל, מערכות, 2004 וכן שמואל ניר, "עקרונות המלחמה - האם הם מתיישבים עם טבע העימות המוגבל?" בתוך העימות המוגבל - קובץ מאמרים, זרקור - הלכי מחשבה בצה"ל, אב התשס"ב, 2002
9. על-פי המודל שהציע תא"ל ארז צוקרמן, שנועד להמחיש תופעה המזכירה מנהיג להקת אווזים המכתיב כיוון וקצב ללהקה שאיתו. ניתן להמחיש זאת באמצעות המודל של יחידת אגוז, שהוקמה לצורכי פעילות מבצעית בלבנון, בנתה כוח שכוון למשימות מסוימות ופיתחה ידע שסייע במשך הזמן גם לכלל הצבא.
10. בועז זלמנוביץ', "הקמת כוחות מיוחדים בלוחמה נמוכת עצימות", מערכות, 1999
11. בהקשר הזה מומלץ לקרוא את שני המאמרים הבאים: עמוס הראל, "מפקדי סיירת מטכ"ל כבר לא מתקדמים בצה"ל", הארץ, 30 בדצמבר 1999, עמוס הראל, "בית הגידול החדש לגנרלים: יחידת שלדג", הארץ, 18 ביולי 2003
12. בג"ץ 769/02 - "הוועד הציבורי נגד עינויים" נגד מדינת ישראל. ראו למשל: <http://news.msn.co.il/news/CriminalLawCourt/Law/200612/20061214063115.htm>
13. אף שלא כל היחידות הנ"ל שינו את ייעודיהן בתקופת העימות המוגבל, השפעתו נוגעת בוודאי לכלולן.
14. במסגרת היחידות המיוחדות שפעלו תחת המפקדה הייעודית במלחמה יש לכלול גם את יחידת מגלן נוסף על היחידות שבהן עוסק המאמר הזה.
15. מתוך: אלכס פישמן, "משימה בלתי אפשרית", המוסף לשבת של ידיעות אחרונות, 27 באוקטובר 2006